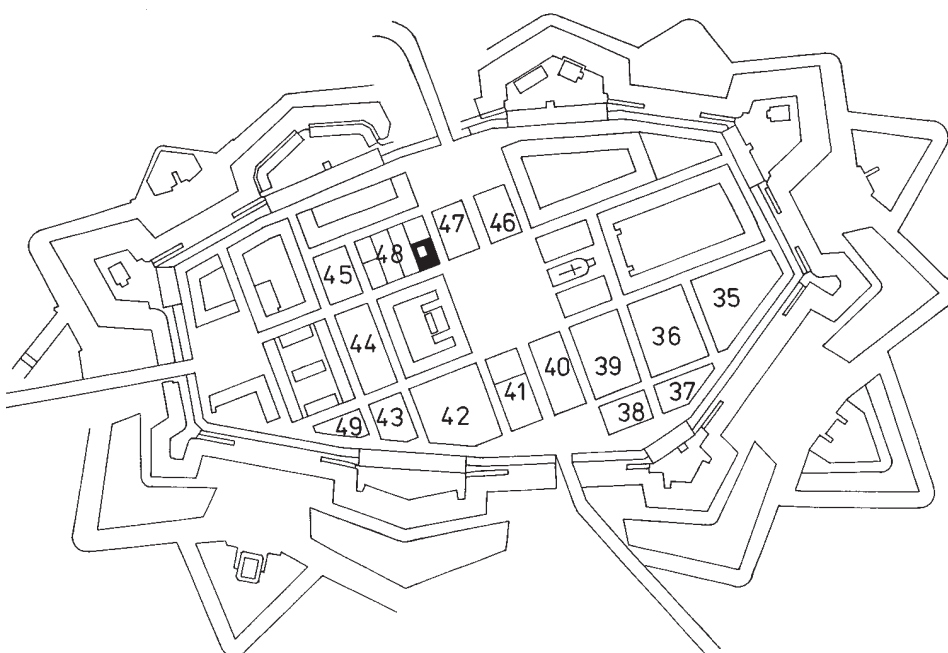

PŘEDPISY PRO STAVBU CIVILNÍCH DOMŮ V PEVNOSTECH JOSEFOV A TEREZÍN Z ROKU 1782 A JEJICH UPLATNĚNÍ V JOSEFOVĚ

JAN ČÍŽEK

Ve vývoji stavebních předpisů v Čechách zaujímá důležité místo na jeho počátku tzv. osídlovací patent pro pevnosti Terežín a Ples (od roku 1793 přejmenovaný na Josefov). I když tento zajímavý dokument není neznámý,¹⁾ rozhodl jsem se ho znovu připomenout, protože se stal normou pro podobu našich dvou pevnostních měst a ovlivnil také moderní výstavbu civilních domů v pozdějším období. Obsahem příspěvku bude charakteristika bodů osídlovacího patentu, které se týkají výstavby civilních domů a v další části se pokusíme ukázat, jak důsledně byl předpis uplatňován v praxi na příkladu města a pevnosti Josefov.

Výstavba pevnostních měst má v Evropě dlouhou tradici. Již v 15. a 16. století vznikly v Itálii, Francii a Německu projekty renesančních „ideálních“ pevnostních měst s geometricky rozvrženou vnitřní zástavbou.²⁾ Některé tyto projekty byly realizovány - připomeňme např. benátskou pevnost Palmanova, budovanou od roku 1593 na půdoryse devítiúhelníku, přičemž uliční schéma vychází ze šestiúhelného náměstí.³⁾ Zatímco vojenské stavby byly stavěny na základě jednotných schémat, civilním stavebníkům byla dána při budování jejich příbytků mnohem větší volnost. Podobné pevnosti vznikly i jinde v Evropě (Francie, německé státy, Belgie, Nizozemí, Polsko). Ve střední Evropě byly pevnosti většinou budovány jako hradební prstence již existujících měst, případně byly určeny výhradně pro vojenské účely a nepočítalo se zde s civilními stavbami. Výjimku tvoří protiturecká pevnost Nové Zámky na Slovensku - jedno z nejstarších „ideálních měst“ založené roku 1571.⁴⁾ Podobný byl také vývoj na území dnešní České republiky - starší (Praha, Brno, Jihlava, Cheb, Olomouc)

Obr. 1: Josefov (okr. Náchod). Půdorys pevnostního města s čísly domovních bloků a s vyznačeným domem č. 23 (kreslil J. Slavík).

i novější (Hradec Králové) pevnosti vznikly kolem stávajících měst.

Až teprve zkušenosti z neúspěšných slezských válek a z války sedmileté donutily habsburskou monarchii více zabezpečit hranice s pruským královstvím. Tak po dlouhých diskusích vznikly „na zeleném drnu“ pevnosti Ples a Terežín. O výstavbě obou bylo s konečnou platností rozhodnuto císařem Josefem II. počátkem roku 1780 a ihned se začalo se stavbou. Jednalo se v podstatě o další realizace „ideálních měst“, zvláště v případě Terežína založeného v rovině na půdoryse protáhlého šestiúhelníka. Pevnost Ples byla postavena na návrší, na kterém se rozkládal střed bývalé vsi Ples a její umístění ovlivnilo tvar do protáhlého osmiúhelníka, který nemohl být tak pravidelný jako v případě Terežína. Za autora projektu terežínské pevnosti je považován generál hrabě Karl Pellegrini, tvůrcem josefovského (pleského) pevnostního systému je francouzský inženýr v rakouských službách generál Claude-Benoit Duhamel de Querlonde (* 11. 4. 1721 Toul, † 18. 2. 1808 Vídeň).⁵⁾ Vnitřní plocha obou pevností byla šachovnicovitě rozdělena na čtvercové a obdélné domovní bloky (Quarré) s velkým ná-

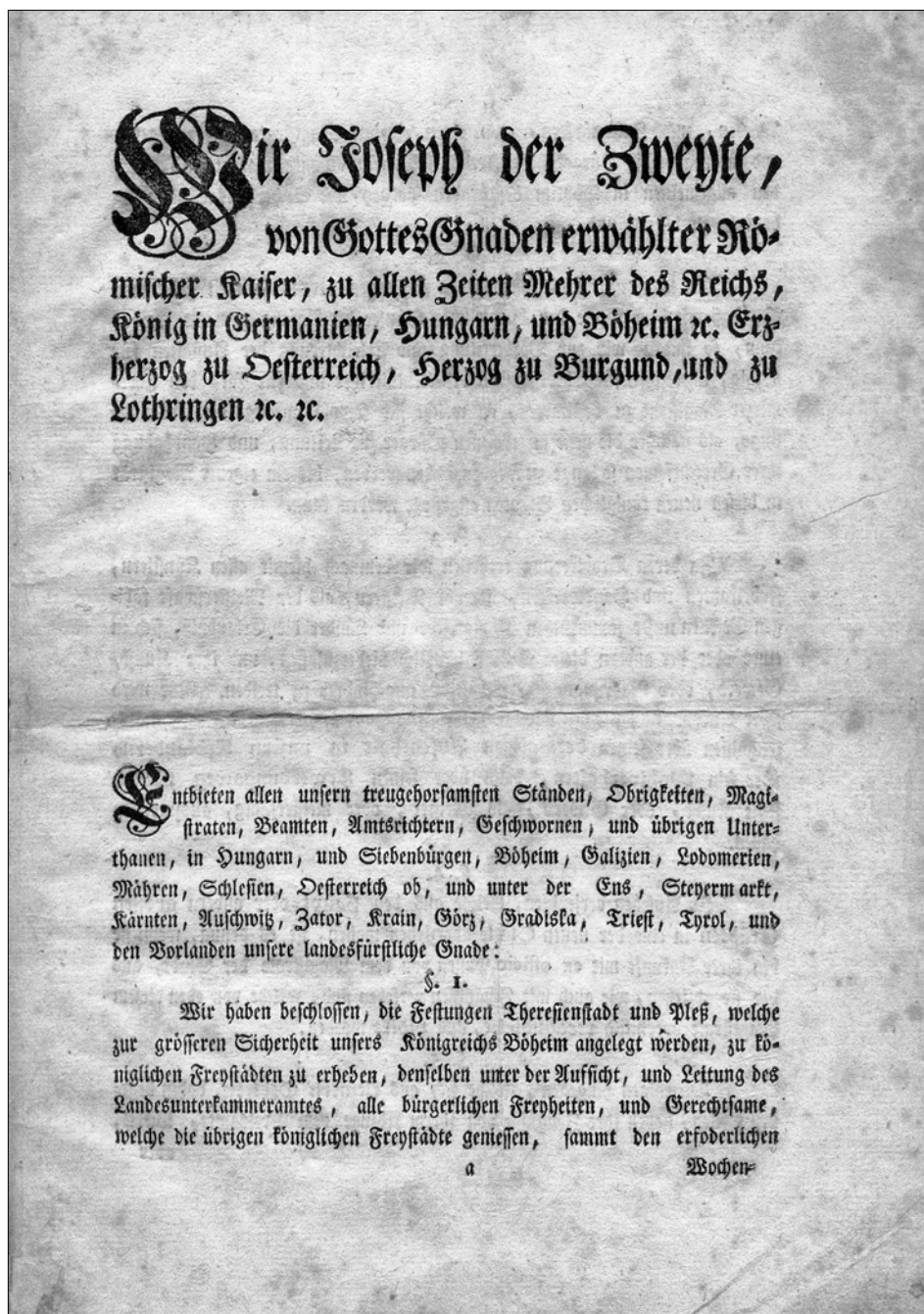
1) J. Duška, Paměti c. k. pevnosti a královského svobodného města Josefova se zřetelem k dějinám vlasti a vojenství, Jaroměř 1886, s. 116 - 124; O. Votoček - Z. Kostková, Terežín, Praha 1980, s. 54 - 57.

2) P. Mertlík, Vznik a současnost Josefova v evropských souvislostech, Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři, III, 1998, Jaroměř 1999, s. 35 - 41.

3) P. Marchiesi, Die venezianische Festung Palma la Nuova, Roma 1987.

4) P. Mertlík, c. d., s. 36.

5) O něm blíže viz: P. Mertlík, Generál Querlonde - stavitel Josefova, Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři, I, 1996, Jaroměř 1996, s. 40 - 46.

Obr. 2: Titulní list tzv. osídlovacího patentu pro pevnosti Terezín a Ples z roku 1782 (SOKA Náchod).

městům uprostřed (v případě Josefova i u všech tří městských bran).

Od počátku bylo u obou pevností počítáno kromě vojenských staveb i s výstavbou civilních domů. Vznik dvou nových královských měst byl Josefem II. proklamován dekretem dvorské kanceláře z 10. června 1782, který stanovil podmínky pro usazování obyvatel - především řemeslníků potřebných pro vojenské účely.⁶⁾ Již zde na jednom z prvních míst najdeme obecné zásady pro stavbu domů nových osadníků. Zvlášť v Plesu měly být domy přízemní, ale i jednopatrové, přízemí však muselo být zaklenuto. Ti, kteří si postaví domy bez pomoci státu, mohou postavit jedno nebo i dvě patra. Na základě tohoto dekretu byl záhy - 9. prosince 1782 - vydán Josefem II. definitivní tzv. osídlovací pa-

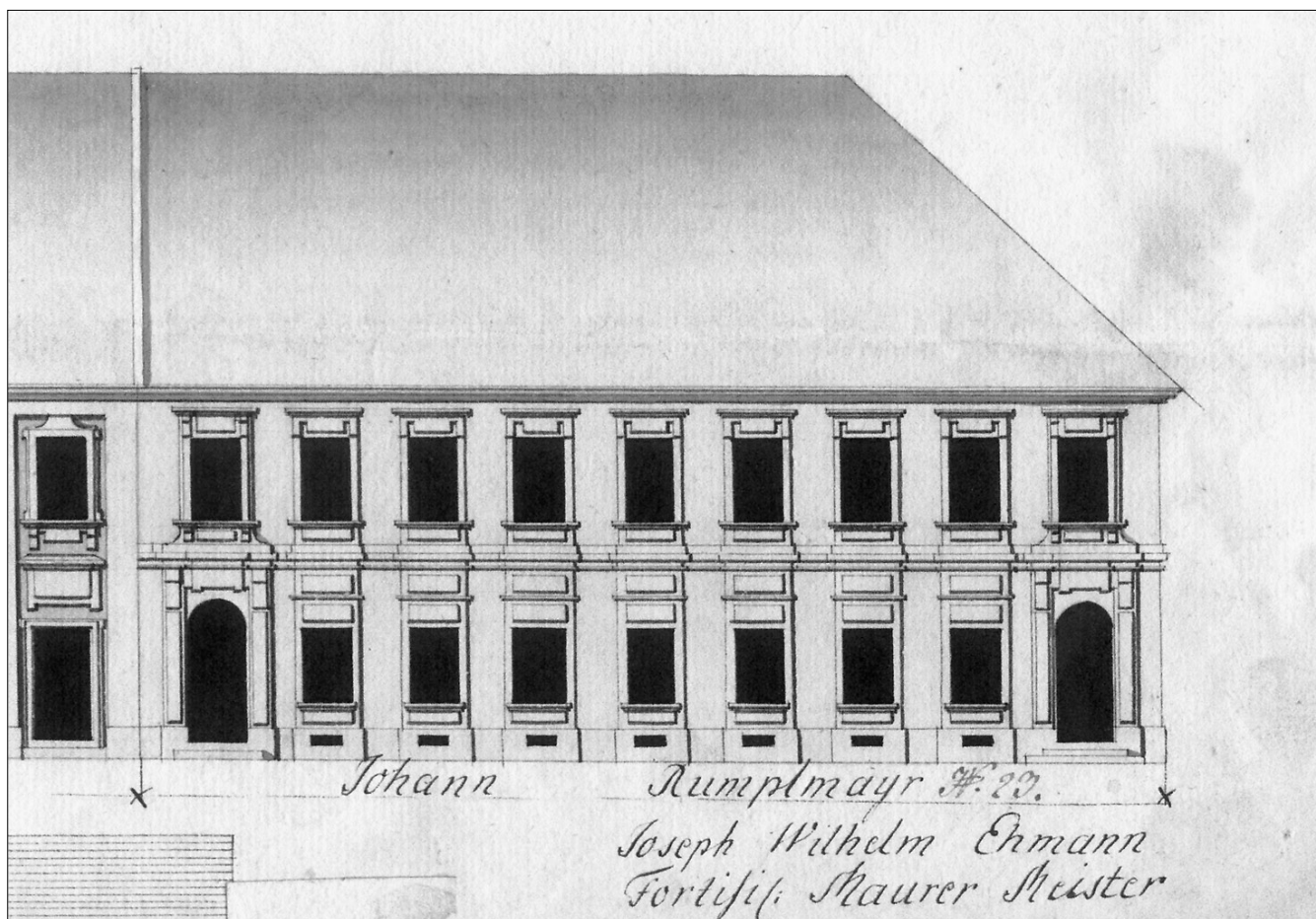
tent, který de facto představoval statut královského města se všemi městskými právy a svobodami.⁷⁾ Určoval správu města (vlastní magistráty, prozatímní správa blízkými magistráty Litoměřice, resp. Jaroměř), výzvu a podmínky k usazení řemeslníků (mistrů i schopných tovaryšů), obchodníků, průmyslníků a umělců a stanovují se podmínky pro stavbu civilních domů.

Na stavbu domu mohla být poskytnuta zmíněnými magistráty půjčka splatná s 5% úrokem bez dalších úrokových zatížení. Možnosti a povinnosti stavebníka upravuje osmý paragraf: zájemci bude umožněn bezplatný přiděl pozemku a jeho zápis do pozemkové (gruntovní) knihy, přičemž přidělování pozemků je rovné bez jakýchkoli výhod. Pozemky budou přidělovány fortifikačním ředitelstvím postupně podle jednotlivých bloků (Quarré) a za přítomnosti komisaře magistrátu vytyčeny a označeny číslem (popisným). Před zahájením stavby musí být fortifikačnímu ředitelství předložena půdorys („gruntovní rys“), řez a pohled na průčelí domu, přičemž ředitelství určí podmínky a čas stavby, aby budovy vznikaly postupně, a tak bylo možno racionálně využít stavební materiál a nářadí. Každý dům musí být postaven z kvalitního materiálu a vybaven protipožární zdí, komíny dle předepsaných měr, střechou pokrytou prejzy, taškami nebo cihlami, mezi střechami jednotlivých domů nesmějí být žlaby. Úroveň podlahy přízemí musí být ve výšce dvě stopy (1 fortifikační stopa = 32,5 cm) nad úrovní okolního terénu. Přízemí má být klenuté a každý dům musí mít studnu, sklep a nejméně jednu podzemní kanalizační stoku. Žumpy se zakazují. Dále bylo nařízeno, že fasády musí mít nejméně 3 - 4 okenní osy, okna mají být 3 stopy široká a 5 - 6 stop vysoká. Vnitřní uspořádání a zařízení domu bylo ponecháno na možnostech stavebníka a potřebách jeho zaměstnání a ti, kteří staví na vlastní náklad, mohou nad klenutým přízemím postavit ještě patro. Průčelí „mohou dle dobrého zednického způsobu a libosti vyvedena a při tom zevnitřní okrasa do vůle každého udělána býti, jenom ven vyčnívající stavení, která vejhledu překážejí, trpěti se nebu-

smějí být žlaby. Úroveň podlahy přízemí musí být ve výšce dvě stopy (1 fortifikační stopa = 32,5 cm) nad úrovní okolního terénu. Přízemí má být klenuté a každý dům musí mít studnu, sklep a nejméně jednu podzemní kanalizační stoku. Žumpy se zakazují. Dále bylo nařízeno, že fasády musí mít nejméně 3 - 4 okenní osy, okna mají být 3 stopy široká a 5 - 6 stop vysoká. Vnitřní uspořádání a zařízení domu bylo ponecháno na možnostech stavebníka a potřebách jeho zaměstnání a ti, kteří staví na vlastní náklad, mohou nad klenutým přízemím postavit ještě patro. Průčelí „mohou dle dobrého zednického způsobu a libosti vyvedena a při tom zevnitřní okrasa do vůle každého udělána býti, jenom ven vyčnívající stavení, která vejhledu překážejí, trpěti se nebu-

6) J. Duška, c. d., s. 112 - 115.

7) Vycházel jsem z jeho otisku v německém znění, který je uložen ve Státním okresním archivu (dále jen SOKA) Náchod, fond Archiv města (dále jen AM) Josefov, kniha č. 1.

Obr. 3: Josefov (okr. Náchod). Pohled na dům čp. 23 na plánu J. V. Ehemanna z roku 1803 (SOKA Náchod).

dou, taková řemesnická a obchodní neb k jiným účelům prospěšná znamení mají se s nápisy nad dveřmi jednoho každého domu vyznamenati".⁸⁾ Každý majitel si musí také opatřit protipožární vybavení (nádoby).

Další paragrafy osídlovacího patentu upravovaly výhody pro nové osadníky - pro zvláště důležité řemeslníky možnost přidělení již hotového erárního domu, prominutí veškerých daní a vojenské povinnosti po dobu 15 (pro majitele erárních domů), resp. 30 let (pro stavebníky domů z vlastních prostředků), osvobození od ubytování vojska a přednostní zadávání vojenských zakázek. Patent rovněž slibuje předání erárního pivovaru do majetku města po zaplacení nákladů na jeho stavbu a prostředky na zřízení školy a fary.

Konkrétně probíhal proces schvalování a výstavby typického měšťanského domu v pevnosti Josefov následujícím způsobem.⁹⁾ Její vnitřní prostor byl rozdělen na 23 bloků, z nichž 8,5 bloku bylo určeno pro vojenské budovy a 14,5 převážně menších bloků označených čísly 35 - 49 pro civilní výstavbu.¹⁰⁾ V těchto blocích bylo původně vyměřeno 77 parcel pro měšťanské domy. Rozsáhlé opevňovací práce, ale také výstavbu vojenských i civilních budov řídilo Místní (lokální) fortifikační ředitelství Ples (Josefov) (Fortifikationslokaldirektion Josefstadt, v pramenech uváděno

různě, např. „Fortificatorio Direction“), které podléhalo Obvodnímu (distriktnímu) fortifikačnímu ředitelství Praha. Míru zájmu obyvatel o usazení se v pevnosti nemůžeme (na rozdíl od Terezína) vzhledem k nedostatku pramenů zjistit, zdá se však, že zpočátku nebyl příliš velký. Na základě znalostí z Terezína můžeme i zde předpokládat po dobu budování pevnosti a erárních budov stavební uzávěru, která pravděpodobně trvala do vybudování pevnosti v roce 1787 nebo až do roku 1789. Teprve v následujícím roce vznikl první měšťanský dům Jana Rumpelmayera, kamenického mistra z Bratislavy. Prvním krokem k jeho stavbě bylo vypracování plánu pevnostním stavitelem Josefem Vilémem Ehemannem, který ho datoval 14. července 1789.¹¹⁾ Plán obsahuje půdorys suterénu a obou podlaží (zdivo označeno červenou barvou), situaci a řez kombinovaný s pohledem na část fasády. Plán však nakonec nebyl ke stavbě použit a stejný stavitel vypracoval další, dnes nezachovaný, který však známe z plánu celého bloku č. 48 z roku 1803.¹²⁾ Jedná se o poměrně rozsáhlý činžovní jednopatrový dvoutraktový nárožní zcela podsklepený dům o 9, resp. 11 okenních osách, který obsahoval 10 bytů. Sklepy a přízemí jsou zaklenuty mohutnými valenými klenbami. Další informace se dovídáme až z pozemkové knihy Plesu.¹³⁾ Po vydání stavebního povolení místním fortifikačním ředitelstvím byl

8) J. Duška, c. d., s. 121.

9) Problematika pevnosti Terezín byla, i když ne vyčerpávajícím způsobem, zpracována - viz: O. Votoček - Z. Kostková, c. d.

10) Blok č. 35 byl později určen pro stavební dvůr a civilními domy již nebyl zastavěn.

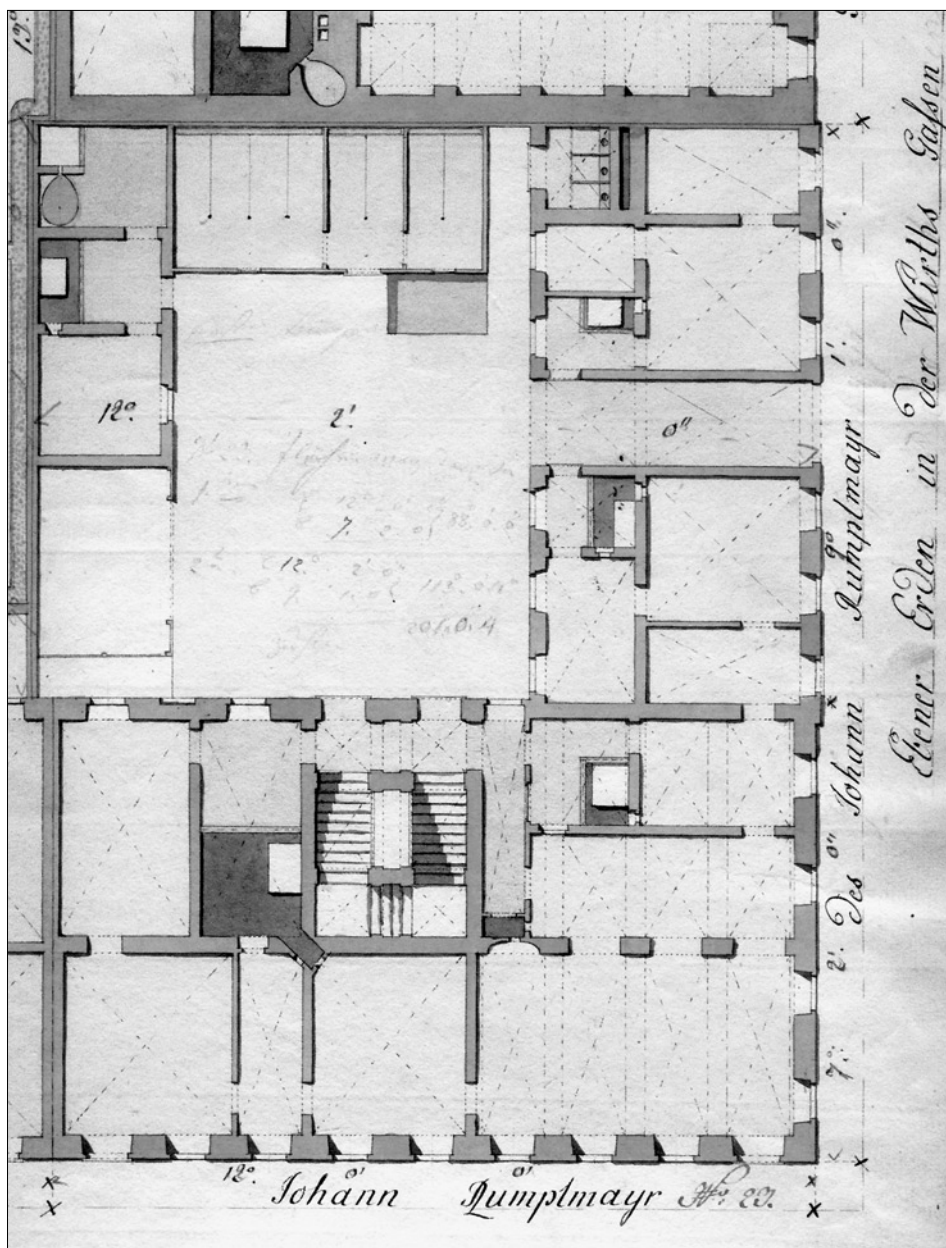
11) K J. V. Ehemannovi viz: I. Kořán, K dílu pevnostního stavitele Ehemanna, Umění 14, 1966, s. 614 - 617. SOKA Náchod, AM Josefov, sbírka plánů pevnosti, plán č. 136.

12) Tamtéž, plány č. 131 a-d.

13) Tamtéž, kn. 62.

dům, který dostal přidělené čp. 23, v průběhu roku 1790 postaven společně se sousedním domem čp. 24, jehož stavebníkem byl pevnostní truhlářský mistr Jiří Anreith. Začátkem následujícího roku - 7. února 1791 - se u nových domů sešla „kolaudační“ komise tvořená dvěma zástupci pevnostního velitelství (Platz Major v. Schepegelt a pev. účetní Jos. Hösestenbeck), třemi zástupci jaroměřského magistrátu (mj. Jan František Jelínek, první radní a předseda komise), dvěma odborníky - Antonínem Kermerem - významným stavitelem z pevnosti Hradec Králové a Josefem Denisem, pevnostním tesařským mistrem z Terezína a konečně dvěma osídlovacími komisaři při jaroměřském magistrátu. Komise byla zahájena otázkou stavebníka, zda jsou oba odborníci spokojeni se stavbou, na kterou se mu dostalo odpovědi, že oba stavbu považují za „rozumnou“ a z hlediska umělecké přesnosti je vše shledáno v pořádku. Dále bylo konstatováno, že stavebník řádně podal žádost o stavbu a že přiměřeně dostal svým povinnostem podle osídlovacího patentu. Jednopatrový dům měl celkem 16 sklepů, 3 krámy, 25 velkých a malých místností, 10 kuchyní a půdu s komorami. Zednické a následné práce na obou domech byly vyčísleny na 1 460 zl. v. č., tesařské práce stály dalších 1 900 zl. Celkem 1 460 zl. za stavební materiál a nářadí zaplatil erár, přičemž na dům J. Rumpelmayera připadlo 8 701 zl., zbytek doplatil stavebník sám.¹⁴⁾ Částku 8 701 zl. měl J. Rumpelmayer začít splácet do fortifikační stavební pokladny po 3 letech (od 7. 2. 1793), ročně 522 zl. 3 kr. se 6 %, později 4 % úrokem. Dluh měl být splacen nejdéle do 28 let, přitom byl stavebník na již zmíněných 15 let osvobozen od daní.¹⁵⁾ Tímto způsobem byla pak v následujících letech postavena většina josefovských domů. Každé čp. po „kolaudaci“ dostalo splátkovou knížku, kde byl vyznačen dluh a jednotlivé splátky. Nebylo výjimkou, že půjčky byly státu splaceny až po velmi dlouhé době.¹⁶⁾

O tom, jak důsledně byla ustanovení osídlovacího patentu dodržována v praxi, se můžeme přesvědčit na po-

Obr. 4: Josefov (okr. Náchod). Půdorys přízemí domu čp. 23 na plánu J. V. Ehemanna z roku 1803 (SOKA Náchod).

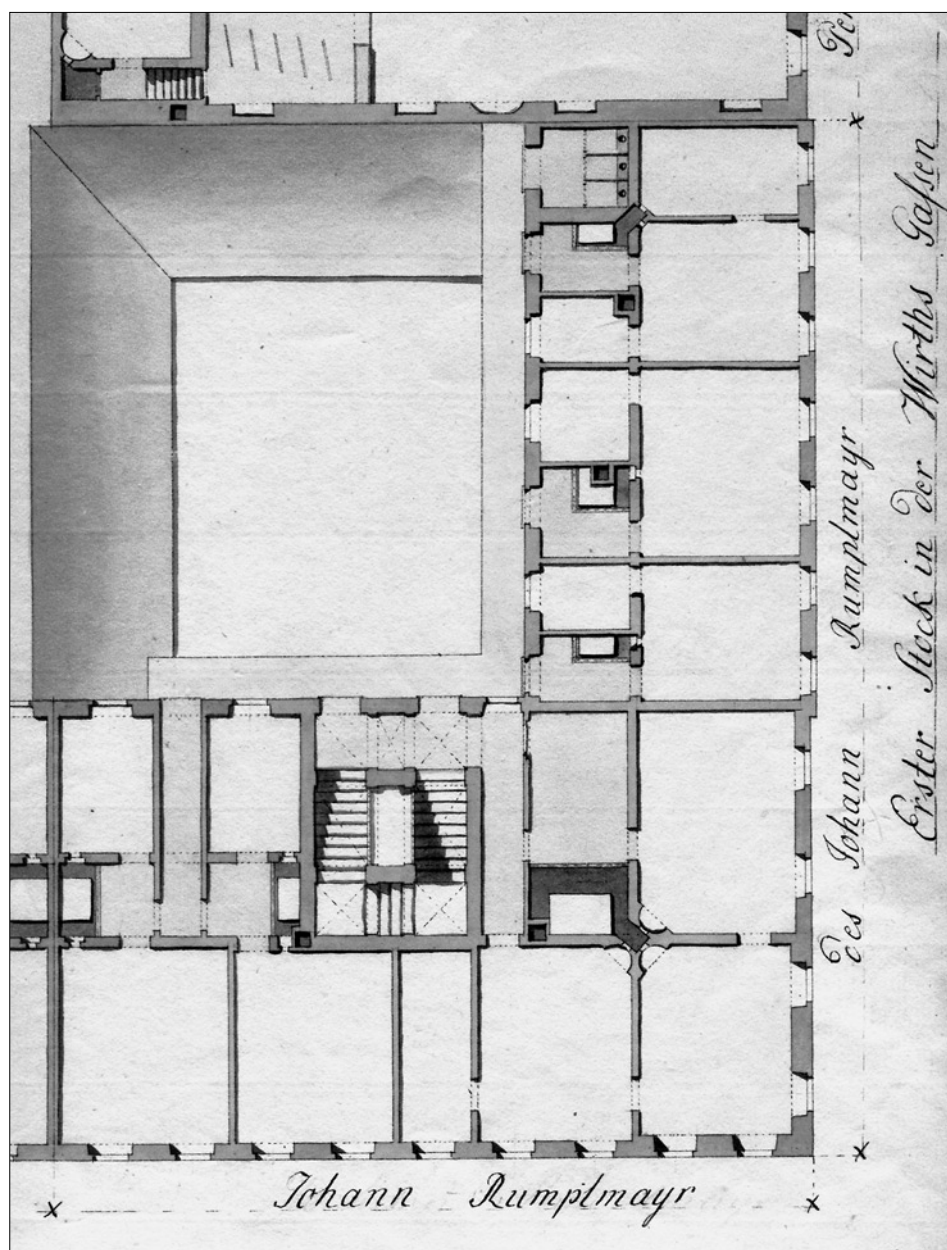
měrně velkém množství zachovaných plánů josefovských civilních domů.¹⁷⁾ Zjišťujeme, že přes značně omezující předpisy měl stavebník i díky různě velkým parcelám poměrně širokou volbu uspořádání svého obytného domu. Tak zde nacházíme malé řadové domy o 4 okenních osách (např. čp. 43, 77 - v 1. patře pouze 4 místnosti, čp. 80, 82, 85, 92, 103), stejně jako velké nárožní domy o 10 - 11 okenních osách na jednom průčelí (např. čp. 23, 64). Výjimečně zaujímají domy větší část bloku (hotel Veselý - čp. 38 - 53) nebo dokonce celý blok, jako v případě čp. 10, kdy dům získal charakter samostatně stojícího paláce s hospodářskými budovami, zahradou a zděným altánem. Dispozici domů tvoří dvoutrakt s pavlačí na nádvoří straně, se záchody na konci. Většina domů má v souladu s předpisem ploché klasicistní fasády, několik z nich však bylo nad rámec předpi-

14) Tyto náklady jsou přesně zezapsány ve specifikaci - účtu z 31. prosince 1790. Tamtéž, fol. 128 - 130.

15) Tamtéž, fol. 131.

16) Např. u domu čp. 21, postaveného v r. 1793, byla půjčka splacena až v roce 1903. SOKA Náchod, fond Pevnostní velitelství Josefov, kt 21.

17) 124 plánů civilních domů je uloženo ve Státním okresním archivu Náchod, dalších 19 ve Vojenském historickém archivu Praha. Pro následující rozbor byly využity pouze plány uložené v Náchodě.

Obr. 5: Josefov (okr. Náchod). Půdorys 1. patra domu čp. 23 na plánu J. V. Ehemanna z roku 1803 (SOKA Náchod).

su vybaveno balkony do ulice (čp. 24, 40 - 41, 73 - 74), výjimečně se vedle klasických valbových střech setkáme se střechou mansardovou (čp. 24, čp. 10). Naprostá většina domů byla dle předpisu původně jednopatrová se sklepy (výjimečně i dvoupatrové - čp. 17, 26), klenutým přízemím a kuchyněmi v 1. patře (používány převážně klenby valené, ale také křížové a od 70. let 19. století i neckové), dvoupatrové budovy byly povolovány pouze v centrálně umístěném bloku č. 41 (čp. 52 z r. 1832, čp. 55, 83, 101, 104, klenuté je většinou i 1. patro), jehož třetinu zaujala dvoupatrová erární pevnostní strážnice. Kromě hospodářských objektů se na druhé straně ani v jednom případě nesetkáme s přízemním domem, který měl být podle původních představ pro toto město typickým. Poměrně značné náklady na vyhloubení studní byly velmi často sníženy (stejně jako v Terezíně) tím, že studny byly budovány na hranici pozemku a byly pak využívány oběma domy. Studny však byly budovány i uprostřed dvorů (např. v projektu čp. 12, 13, 38, 50,

58, 59, 64, 65, 66, 73, 81, 96), v některých projektech pak studny chybí zcela (např. čp. 11, 21, 43). V rozporu s předpisem se u projektů výjimečně setkáme s neodkanalizovanými žumpami a hnojišti (čp. 18). Dodržování předpisů pro stavbu domů bylo v Josefově vyžadováno až do roku 1884, kdy byl povolen první dvoupatrový dům mimo blok č. 41 (čp. 111, 2. patro vyprojektováno dodatečně). Záhy nato - v roce 1888 - byla pevnost zrušena a i pro Josefov začaly platit civilní stavební řády.

Z uvedeného je zřejmé, jak státu záleželo na vybudování a fungování nových měst, která měla ve svém důsledku zlevnit a zjednodušit provoz pevností, uvnitř kterých se nacházela. Speciální požadavky na jejich obratyschopnost určily předpisy pro výstavbu civilních domů uplatňující v maximální míře protipožární, bezpečnostní a hygienická hlediska. Tak zde byl uplatněn moderní typ převážně jednopatrového a podsklepeného, šířkově orientovaného dvoutrakového měšťanského domu s klenutým přízemím, dvorní pavlačí v 1. patře a se sedlovou střechou rovnoběžnou s uliční čarou. Tedy typ, který se inspiroval podobou vojenských ubytovacích staveb, pro jejichž stavbu byly první předpisy vydány již roku 1757 a který v hojně míře známe z našich měst od 30. let 19. století.¹⁸⁾ Díky svému určení pro extrémní podmínky tak tento stavební

předpis předběhl jak požární řád z 25. července 1785, tak i jeden z prvních mimopražských stavebních řádů z 20. března 1787.¹⁹⁾ Vznikla tak skutečně dvě ideální města, která předznamenala a ovlivnila podobu nejen našich měst v 1. polovině 19. století budovaných na základě stavebního řádu z roku 1833.²⁰⁾

18) A. Novák, Vojenské ubytovací stavby, Praha 1955, s. 85.

19) L. Štěpán, Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů I, Pardubice 1990, s. 4.

20) M. Ebel - J. Škabrada, Původní plánová dokumentace lidové architektury, Praha 1996, s. 4. K diskusím o vzájemném ovlivňování pevnostní a civilní architektury viz: T. Petrasová, Josefské pevnosti a počátky klasicismu v Čechách, in: Mezi časy... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800, Praha 2000, s. 44 - 53.

VORSCHRIFTEN FÜR DEN BAU DER ZIVILHÄUSER IN DEN FESTUNGEN JOSEFOV/JOSEFSTADT UND TEREZÍN/THERESIENSTADT AUS DEM JAHRE 1782 UND IHRE ANWENDUNG IN JOSEFOV/JOSEFSTADT

Eine der ersten Vorschriften in Böhmen ist in dem sog. Besiedlungspatent für neuerbaute Festungen Terezín/Theresienstadt und Ples (seit 1793 umbenannt zum Josefov/Josefstadt) beinhaltet. Beide seit 1780 gebaute Festungen, waren einige von den späten Verwirklichungen der sog. „idealen“ Festungsstädte, die in Europa seit dem 15. Jahrhundert gebaut wurden. In beiden Festungen hat man vom Anfang an mit dem Aufbau der Zivilhäuser in schachbrettartig abgesteckten Blocks gerechnet. Die Bedingungen für die Besiedlung der Festungen von der Zivilbewohnerschaft wurden in dem sog. Besiedlungspatent, erlassen vom Kaiser Joseph II. am 9. Dezember 1782, bestimmt. Außer dem Statut der neu im Entstehen begriffenen königlichen Städte beinhaltete es Bedingungen für den Bau der Zivilhäuser. Der Interessent musste nach der kostenfreien Zuweisung der Bauparzelle der Fortifikationsdirektion den Bauplan zur Genehmigung vorlegen. Jedes Haus musste aus dem unbrennbaren Material gebaut werden und musste u.a. gewölbte Keller und Erdgeschoss, die Kanalisation und höchstens ein Stockwerk haben. Demgegenüber wurden dem Bauherrn Begünstigungen gewährt, wie z. B. der Steuer- und Militärdienstpflichterlass bis auf 30 Jahre. Das erste Zivilhaus in Josefov/Josefstadt wurde auf Grund dieser Vorschriften erst 1790 erbaut und sein Bauherr war der Steinmetzmeister aus Bratislava/Preßburg Jan Rumpelmeyer. Das Haus Konstr.-Nr. 23 wurde von der „Kollaudierungskommission“ am 7. Februar 1791 genehmigt. Diese Vorschriften galten für den Bau der Bürgerhäuser in Josefov/Josefstadt und Terezín/Theresienstadt bis zur Aufhebung der Festung im Jahre

1888. Verhältnismäßig strenge Vorschriften für den Bau der Zivilhäuser in Josefov/Josefstadt und Terezín/Theresienstadt, die die Feuerschutz, Sicherheits- und hygienischen Gesichtspunkte aufs höchste zur Geltung gebracht haben, sind von der Anforderung der höchsten Verteidigungsfähigkeit der Festung ausgegangen. Dank ihnen hat sich so der moderne Typus des Bürgerhauses gebildet, der nach dem Erlass der Bauordnung im Jahre 1833 massenhaft in unseren Städten erscheint.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Josefov/Josefstadt (Kreis Náchod). Grundriss der Festungsstadt mit den Nummern der Häuserblocks und mit dem bezeichneten Haus Konstr.-Nr. 23 (Zeichnung Dipl.-Ing. J. Slavík).

Abb. 2: Titelblatt des sog. Besiedlungspatents für die Festungen Terezín/Theresienstadt und Ples aus dem Jahre 1782 (SokA Náchod).

Abb. 3: Josefov/Josefstadt (Kreis Náchod). Ansicht des Hauses Konstr.-Nr. 23 auf dem Plan von J. V. Ehemann aus dem Jahre 1803 (SokA Náchod).

Abb. 4: Josefov/Josefstadt (Kreis Náchod). Grundriss des Erdgeschosses des Hauses Konstr.-Nr. 23 auf dem Plan von J. V. Ehemann aus dem Jahre 1803 (SokA Náchod).

Abb. 5: Josefov/Josefstadt (Kreis Náchod). Grundriss des 1. Stockes des Hauses Konstr.-Nr. 23 auf dem Plan von J. V. Ehemann aus dem Jahre 1803 (SokA Náchod).

(Übersetzung J. Kroupová)